

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

У статті розглянуто філософські засади освіти дорослих як джерело подальшого формування і вивчення поняття освіти дорослих у XXI столітті. Висвітлено погляди філософів, відомих людей та політичних діячів щодо згаданого явища. Проаналізовано вплив андрагогіки на вивчення даної проблеми, виокремлено передумови її становлення.

Ключові слова: *освіта дорослих, дорослий учень, андрагогіка, педагогіка, бінарна опозиція, проблема, концепція, філософські погляди.*

В статье рассмотрены философские принципы образования взрослых как источник последующего формирования и изучения понятия образования взрослых в XXI веке. Отражены взгляды философов, известных людей и политических деятелей, относительно упомянутого явления. Проанализировано влияние андрагогики на изучение данной проблемы, выделены предпосылки ее становления.

Ключевые слова: *образование взрослых, взрослый ученик, андрагогика, педагогика, бинарная оппозиция, проблема, концепция, философские взгляды.*

The article reveals philosophical principles of adults' education as a source of the further forming and study of concept of adults' education in XXI Century. It is shown the ideas of philosophers, known people, political and public figures, in relation to mentioned phenomenon. It is analyzed the influence of andragogy on the study of this problem. It is marked out the pre-conditions of its becoming.

Key Words: *adults' education, adult student (learner), andragogy, pedagogy, binary opposition, problem, concept, philosophical ideas.*

На сучасному етапі основою розвитку системи освіти дорослих є неперервна професійна освіта дорослих, яка сприяє швидкій адаптації людей до

швидкоплинних умов праці, підвищуючи тим самим їх матеріальний та культурний рівень, з одного боку, і стимулюючи розвиток культури та економіки країни загалом, з іншого.

В наш час більшість європейських країн знаходяться в процесі практичного застосування концепції освіти протягом життя (однією з ланок якої є освіта дорослих) переосмислення, адаптації і побудови власної системи. Для ефективного функціонування системи освіти дорослих в Україні необхідно наукове осмислення й узагальнення багатого педагогічного досвіду закордону.

Сучасний рівень вивченості проблеми становлення та розвитку освіти дорослих можна прослідкувати за допомогою низки досліджень, що присвячені різним аспектам теорії і практики окремих ланок системи освіти дорослих

У контексті дослідження цінними є праці вітчизняних і російських вчених з проблем освіти дорослих: концептуальні засади обґрунтовуються в працях Л. Лук'янової, О. Добринської, С. Вершловського, Н. Литвинової, В. Горшкової, Л. Лесохіної, О. Марона, Є. Огарьова, В. Онушкіна, В. Подобеда, О. Тонконової та ін.; психологічні – в роботах Б. Ананьєва, Ю. Кулюткіна, О. Степанової, Г. Сухобської та ін.; особливості процесу навчання дорослої людини розкриваються у працях з андрагогіки С. Змейова С. Архіпової, О. Вербицького, М. Громкової, Ю. Калиновського, І. Колесникової, Т. Локтевої, О. Марона, Н. Протасової та ін.

Метою статті є розгляд філософських засад освіти протягом життя, які лягли в основу освіти дорослих.

Питання освіти дорослих і особливостей організації їхнього навчання за своєю природою не є новим. Перші ідеї щодо цього можна знайти у працях Платона, Конфуція, Сократа, Аристотеля, Солона, Сенеки й інших видатних мислителів. Ідеї стародавніх філософів-софістів відображають думки про потребу навчання протягом життя, про особливості і способи здобуття знань у різні періоди життя. Схожі течії можна прослідкувати у Стародавньому Римі, у працях періоду гуманізму і Ренесансу. Ідеї освіти дорослих представлені у поглядах Вольтера, Гете, Руссо, які безпосередньо пов'язували її з досягненням вершини розвитку людини.

Це переконало мислителів XIX ст. у необхідності появи андрагогіки як науки, що досліджує навчання й освіту дорослих. Андрагогіка (від грец. *aner andros* – «зрілий муж» та *ago* – «веду») - галузь педагогіки, що вивчає питання освіти дорослих. Андрагогіка – педагогіка дорослих, одна з педагогічних наук, яка займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти й виховання дорослих [1, с. 25]. Термін «андрагогіка» був вперше використаний німецьким вчителем О. Каппом у 1833 році для позначення особливого розділу педагогіки, в якому досліджуються проблеми навчання та освіти дорослих.

Іншим найважливішим питанням є розуміння того, кого ми можемо вважати дорослою людиною. Різними є визначення поняття «дорослого, що навчається» в роботах вітчизняних дослідників. Найбільш загальні з них полягають у тому, що «дорослий, який навчається – це людина, яка володіє п'ятьма основними характеристиками, що відрізняють її від недорослого (тобто підлітка чи дитини), що навчається [5]: 1) він усвідомлює себе самостійною, незалежною особою; 2) він нагромаджує все більший запас життєвого (побутового, професійного, соціального) досвіду, який стає важливим джерелом навчання його і його колег; 3) його готовність до навчання визначається прагненням за допомогою навчальної діяльності вирішити свої життєво важливі проблеми і досягти конкретної мети; 4) він прагне невідкладної реалізації отриманих знань, умінь, навичок; 5) його навчальна діяльність значною мірою зумовлена тимчасовими, професійними, побутовими, соціальними чинниками. М. Громкова наводить таке визначення дорослому учневі: «це обличчя дієздатного віку, що тим або що іншим чином поєднує навчальну діяльність зі своєю участю у сфері оплачуваної праці» [2, с. 45]

Ще в 1928 р. Е. Торндайк вважав, що здатність учитися триває до двадцяти років, а потім, можливо, після стабільного періоду тривалістю в декілька років, повільно згасає [7, с. 70]. Проте в даний час даний аргумент піддається серйозній критиці. Французька дослідниця П. Аллман [7, с. 70 – 71], підсумовуючи деякі наукові відкриття, зроблені до 1982 р., зробила висновок про те, що оскільки «дорослість» не є кінцевим продуктом дитинства і юності, освіта дорослих стає засобом, який сприяє майбутньому розвитку дорослих.

Тобто, іншими словами, ми продовжуємо творити свою біографію і особу впродовж більшої частини життя.

На думку югославського дослідника Д. Савичевича, навчання дорослих має походження від руху робітників як економічного, політичного і освітнього фактора ХІХ ст. та перших десятиліть ХХ ст. Зусилля багатьох дослідників того часу були спрямовані на виявлення більш відповідних рішень для навчання дорослих і вивчення відмінностей їхнього навчання від навчання дітей [10, с. 209-231]. Освіта дорослих, як зазначалося вище, не відкриття. Ця проблема вже була дещо розглянута в роботі американського ученого Е. Ліндемана (1885–1953), якого вважають провідним філософом освіти дорослих, у своїй праці «Значення освіти дорослих» (1926) («The meaning of adult education»).

Формування теоретичних основ андрагогіки як самостійної науки відбувалося в 70-80-і роки ХХ ст. під впливом праць американського дослідника Р. Сміта, англійського вченого П. Джарвіса, і групи англійських учених з Ноттингемського університету, в яких визначалися деякі засади андрагогічного підходу до навчання і пропонувалися андрагогічні моделі навчання [4]. Андрагогічні дослідження на початку 80-х років активізували вчені Китаю, а з 90-х років ХХ ст. відповідні наукові розвідки активно проводяться науковцями США, Великої Британії, Угорщини, Польщі, Росії, Чехії, Фінляндії. Ґрунтовним дослідженням становлення і розвитку андрагогіки є дослідження югославського вченого Д. Савичевича [10, 209-231].

Освіта дорослих стала джерелом важливої полеміки, яка розвивалася наприкінці 60-х рр., особливо у Північній Америці. Насправді саме навколо цього концепту в свій час розвивався рух андрагогіки як науки, відомий і прийнятий у суспільстві завдяки М. Ноулзу і його праці під назвою «Сучасна практика освіти дорослих. Андрагогіка проти педагогіки» (1970) («The Modern Practice of Adult Education, Pedagogy vs Andragogy»). Основою цього руху став розгляд відмінностей між навчанням дорослих і дітей та молоді. Звернення автора і його послідовників в основному мало на меті привернення уваги до специфічних характеристик навчання дорослих [9]. Учасники цього руху запропонували так звану логіку бінарної опозиції, у якій характеристики

протиставлялися як полюси. Бінарна опозиція — універсальний засіб раціонального опису світу, де одночасно розглядаються два протилежні поняття, одне з яких затверджує певну якість, а інше — заперечує. Вважається невід'ємною якістю дискурсивного мислення, що протиставляється різним формам інтуїції. Коріння уявлення про бінарні опозиції вирушає в діалектику Платона і формальну логіку Аристотеля. Цей термін введений лінгвістом Н. С. Трубецьким і активно використовується в структуралізмі.

Подібна логіка наукового викладу простежується у праці видатного американського андрагога, теоретика і практика освіти дорослих М.Ноулза «Дорослий учень: занедбаний вид» (1973) («The Adult Learner: A Neglected Species»), у якій автор навів низку характеристик, які відрізняють механізм навчання дорослої людини і юнака:

- Дорослі повинні знати, чому і з якою метою вони повинні навчатися чомусь, перед тим, як взятися за вивчення.
- У дорослих існує глибока психологічна необхідність вважатися здібними, автономними і незалежними особистостями.
- Групи дорослих є більш неоднорідними, змішаного складу, проте об'єднаними однією метою, дорослі мають мотивацію до навчання, необхідність в знаннях, центр спільних інтересів і цілі, що передбачає певний стиль, особливий стиль педагога-методиста під час навчання.
- Дорослі набагато краще засвоюють і асимілюють знання, компетенції, цінності й установки, точки зору, представлені у контексті їхнього застосування у реальних ситуаціях.
- Дорослі більш схильні до реагування на чинники внутрішньої мотивації, ніж зовнішньої. [8, с. 70 – 75]

Насправді, під різноманітними формулюваннями, ми знову знаходимо характеристики, які мають на меті означити дорослого як особливу категорію тих, хто навчається.

Отож, М. Ноулз визначає характеристику, що витікає з концепції і принципів андрагогіки: «андрагогіка – це наука та мистецтво допомоги дорослим навчатися». Андрагогіка враховує характеристики навчання

дорослих, викладені вище, і цим відрізняється від того, що називають наукою «педагогіка» (мистецтво навчати дітей і підлітків»). Дорослий, який навчається є об'єктом специфічним, і настільки відмінним від дитини, як андрагогіка є специфічним заняттям-досвідом навчання, відмінним від педагогіки.

М. Ноулз, описуючи свою версію андрагогіки, проводив асоціації з різноманітністю інструктивних припущень, а також деталізував ролі допомоги викладачів-методистів; говорив про шляхи допомоги учням з метою максимізувати їхні навчальні можливості. Його ранні роботи та наступна інтерпретація навчання закладали проекти наступних досліджень та інші публікації про самоспрямоване навчання, де він подає різноманітні довідкові проекти та джерела по темі. Ноулз запропонував деякі положення про розвиток навчання дорослих в сфері самостійно спрямованого навчання. Одне значиме положення було про очевидність того, що люди, які проявляють ініціативу в освітній діяльності, здається, вивчають більше і вивчають речі краще, ніж це вдається більш пасивним особам. У другому положенні ним було зазначено, що самостійно кероване навчання, виявляється, іде більше у співзвучності з нашими природними процесами психологічного розвитку. Ноулз відзначив, що суттєвий аспект процесу дозрівання – це розвиток здатності нести відповідальність за життя. Третє положення полягало у тому, що багато еволюційних освітніх інновацій (нетрадиційні програми, Відкритий університет, коледжі вихідного дня тощо) по всьому світу вимагають від учнів брати на себе відповідальність та ініціативу в навчанні. Він також стверджував: «... трагічно, що ми не вивчили, як навчатися без того, щоб нас навчали, і це, можливо, більш важливо, ніж всі положення, зібрані разом. А. Тофлер називає це положення «шокуюче майбутнє». Ніде правди діти, основний смисл полягає в тому, що ми входимо у новий незнайомий світ, у якому швидкі зміни будуть єдиними постійними характеристиками. М. Ноулз і андрагогічний рух завжди піддавались критиці. Проте ми вважаємо, що саме завдяки значним зусиллям її апологетів освіта дорослих виділилася в окремий напрям протягом останніх десятиріч.

Правильно застосований андрагогічний підхід до навчання в руках умілого викладача-помічника може здійснити позитивний вплив на дорослого учня. Отож, завдання андрагогіки полягає в тому, щоб перетворити наявний у суспільстві соціально-культурний досвід у досягнення успіху всіх членів суспільства настільки, наскільки це їм потрібно для повноцінного життя, а також сформувати в людині здатність до збагачення наявного досвіду власним внеском. Освіта дорослих має забезпечити їх певними життєвими установками.

Андрагогіка, згідно дослідника С. Змієва, є дороговказною ниткою Аріадни сучасної людини, яка прагне розв'язати наявні сучасні проблеми за допомогою навчання [3, с. 76 – 79.]. Швидкоплинність змін сучасного суспільства вимагають формування особистості, здатної до сприйняття змін.

Концепція освіти дорослих досягла свого апогею у ХХІ ст. Вона є відповіддю на виклик, який ставить перед нами сучасний світ, де зміни відбуваються дуже швидко. Необхідність відновлювати освіту, йти на перепідготовку кадрів виникає кожного разу, коли людина стикається з «перешкодами» у професійному і особистому житті.

Про необхідність освіти дорослих говорить багато відомих історичних фігур та політичних діячів. Як говорив відомий англійський письменник та поет О. Уайльд: «Високоосвічена, досвідчена людина – ось сучасний ідеал». А ось у Франції дуже часто цитують неперевершену Едіт Піаф: «Освіта – що гроші: треба мати багато, бо однаково виглядатимеш бідно».

Відповідно слід підкреслити, що це поле дослідження, *навчання дорослих*, не є табула раса, і поєднує в собі нове вивчення нових речей з попередніми знаннями та попередньо набутим досвідом, так зване «відтворення». Головне завдання як для викладача, так і для *дорослого*, який відважився на навчання: засвідчити свої попередні «недосконалі» знання для того, щоби їх «реанімувати» і підняти їх на більш потужний пристойний рівень. З іншого боку, поговорімо про «відтворення» як про матеріал відліку, абсолютно необхідний для побудови нових знань. В наш час, це навіть дещо тривіально підкреслювати цю важливість, проте існування і змістовність попередніх знань тих, хто навчається, досвід – необхідний компонент процесу навчання,

компонент, який потрібно враховувати як засіб піднятися на вищий рівень, чи як ресурс для використання в освітянському процесі.

Освіта дорослих — сучасна проблема, викликана швидким застаріванням раніше здобутих умінь і навичок і необхідністю отримання нових. Викладачеві дорослих необхідно володіти специфікою навчання і самонавчання дорослих що здобувають «другу» освіту, враховувати їх особливості.

Як підсумок, хочемо процитувати Я.А.Коменського, який відзначав, що кожний вік людини підходить для навчання і в людини в житті взагалі немає іншої мети, окрім навчання.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Громкова М.Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых: Учеб. пособие для системы доп. проф. образования; уч. пособие для студентов вузов / М. Громкова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 495 с.
3. Змеёв С.И. Наука XXI века: андрагогика / С.И. Змеёв // Высшее образование в России . – 1998. – № 2. – С.76-79.
4. Змеёв С.И. Становление андрагогики: развитие теории и технологии обучения взрослых: автореф. дис. на соискание науч. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / С.И. Змеёв. – М., 2000. – 44 с.
5. Змеёв С.И. Технология обучения взрослых: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений - М.: Издательский центр "Академия", 2002, с.116
6. Bachelard G. Le nouvel esprit scientifique / G. Bachelard. – Paris: PUF, 1934. - 80 p.
7. Jarvis P. Adult education and Lifelong Learning / Theory and practice. - 3rd edition. – London and New York: Routhledge Faimer, Tailor and Francis Group, 2004. – 370 p.
8. Knowles M. The adult learner: a neglected species / M. Knowles. – Houston, Texas: Gulf Publishing Company, 1990. - 267 p.

9. Knowles M. The Modern Practice of Adult Education, Pedagogy vs Androgogy / M. Knowles. – New York: The Adult Education Company, 1970.
10. Savicevic D. Modern conceptions of andragogy / D. Savicevic // A European framework. Studies in the Education of Adults. – 1991. – Vol. 23. – № 3. – P. 209 – 231.